

Čižmář, Miloš

První nález časně laténské spony kowalowického typu na Moravě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2011, vol. 60, iss. M16, pp. [101]-109

ISBN 978-80-210-5655-8

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125740>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILOŠ ČIŽMÁŘ

PRVNÍ NÁLEZ ČASNĚ LATÉNSKÉ SPONY KOWALOWICKÉHO TYPU NA MORAVĚ

V průběhu let 1999–2007 proběhly postupně čtyři etapy záchranného výzkumu časně laténského sídliště ve Vyškově. Celkem již bylo na této lokalitě prozkoumáno na téměř souvislé ploše o rozloze necelých 2 ha 12 obdélníkových chat, 21 velkých nepravidelných hliníků, více než 50 zásobních jam a kůlové jámy jako pozůstatky nadzemních domů. Kromě poměrně bohatého keramického materiálu (mimo jiné kolkované keramiky, příznačné pro stupeň LT-A) bylo nalezeno více než deset zlomků tzv. řeckých obdélníkových mlýnů a různé skleněné, kostěné, bronzové a železné předměty. Z objektu 513 pochází mimo jiné železná spona, na našem území dosud ojedinělého typu.

Popis objektu 513

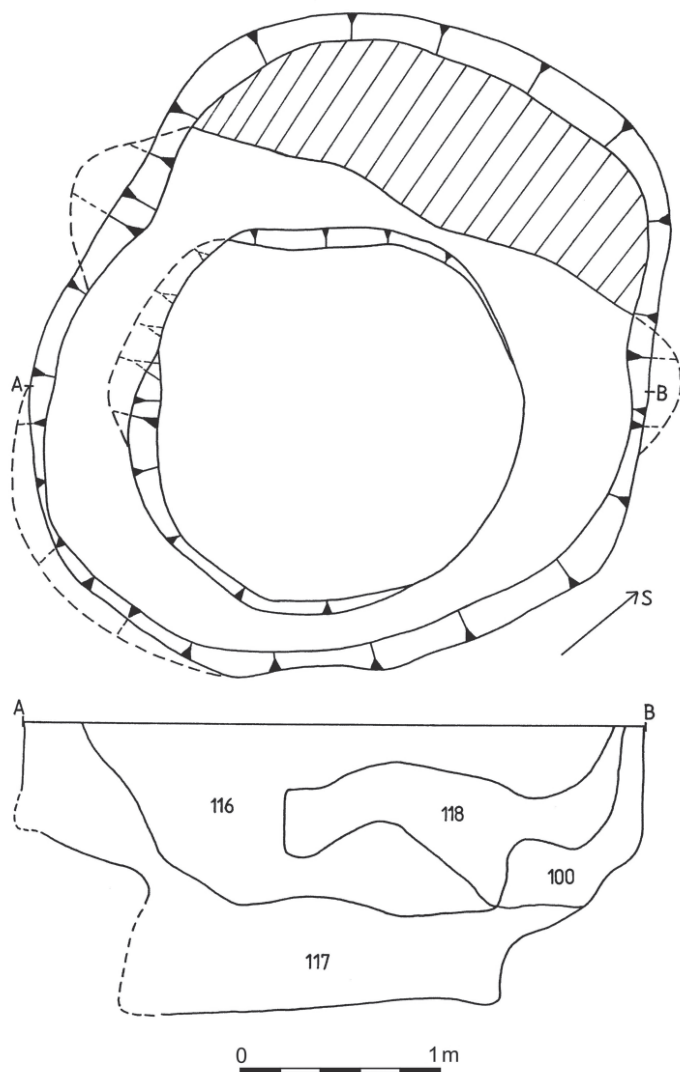
Oválná jáma v severní části porušená druhotným zásahem. V spodní části je její půdorys zmenšen a přechází do kruhové jámy s rovným dnem. V horní části objektu byla jeho výplň hnědá (k. 116, 117), ve spodní části popelovitě šedá (k. 117). Rozměry 290 × 340 cm, hl. 140 cm (obr. 1, 2). V objektu byly nalezeny železná spona, keramika, mazanice, zvířecí kosti a kameny. Uloženo: Muzeum Vyškov, inv. č. 31/99-513/1 až 31/99-513/229.

Popis spony

Železná spona s páskovým lučíkem a vnutím se samostřílovou konstrukcí. Lučík je zdoben obvodovými žeběrky s příčnými rýhami. Terčovitá patka je prolamovaná a členěna do peltoidního tvaru; vychází z ní protáhlé, příčně rýhované žebro, které je připojeno k lučíku. Dlouhé samostřílové vnutí má 14 + 14 závitů, vnitřní tětívu obtočenou kolem lučíku a jeho osička je na jednom konci opatřena knoflíkovitým ukončením. D. spony 39 mm, d. vnutí 38 mm. Inv. č. 31/99-513/229 (obr. 3: 1).

Charakteristika keramického materiálu

Z objektu 513 pochází 224 zlomků keramiky, většinou však z výdutí nádob a tedy špatně klasifikovatelných. Jde převážně o keramiku vyrobenou z hrubého, v menší míře z jemného materiálu, vyskytla se i keramika grafitová. Většinou jde o mísy se zataženým okrajem (obr. 4: 3–6), v menší míře o misky s prohnutým okrajem (obr. 4: 7–9), jejichž některé drobné zlomky mají vnitřní vleš'ovanou výzdobu. Zastoupeny jsou i hrnce s nehtovými vrypy pod okrajem, jak z hrubého materiálu (obr. 4: 1), tak i z materiálu grafitového (obr. 4: 2).

Obr. 1. Vyškov. Půdorys a profil objektu 513. Kresba A. Krechlerová.

Rozbor spony

Sponu z Vyškova lze jednoznačně řadit ke skupině spon kowalowických ze stupně LT-A (WOŽNIAK 1995, 202, ryc. 2; 4: g), rozšířených hlavně v západní oblasti pomořské kultury a v jižní oblasti kultury jastorfské. Spony tohoto typu náležejí spolu se středo- a severoněmeckými „Altmärkische“ sponami k široké skupině spon s páskovým lučíkem, kterým byla v poslední době věnována bližší pozornost a byl podán i jejich podrobný soupis (LORENTZTEN 1992/1993, 95–96, Karte 4).

Kowalowické spony zařadil A. Lorentzten (1992/1993, 68, Taf. 8) ke svému základnímu typu III, který se vyznačuje různě zdobenou patkou, oválným lučíkem zdobeným podélnými obvodovými žeběrky a dlouhým samostřílovým vinutím s vnitřní tětivou ovinutou kolem lučiku, přičemž osička vinutí má knoflíkovité konce. Vyškovská spona má všechny tyto typické prvky, zvláště prolamovanou zdobenou patku typu F 4 (LORENTZTEN 1992/1993, 65, Abb. 3), a to v podobě stylizované palmety. Lze k ní uvést analogie z německého i polského území z Ulesie (GEDL 1995, ryc. 7: c), Bobrowic, Domaniowic, Dederstedtu, Lawy a Wymysłowa (LORENTZTEN 1992/1993, 95–96, Taf. 8: 1, 4, 6, 7, 9, 11, 12). Prolamovaná patka je zakončena protáhlým rýhovaným žebérkem, připojeným ke středu lučiku po celé jeho délce; stejný prvek se nachází u kowalowické spony

Obr. 2. Vyškov. Pohled na objekt 513. Foto B. Mikulková.

s prolamovaným lučíkem z Neufeldu an der Leitha v Burgenlandu (JEREM 1996, 101, Abb. 7: 1). Tato spona má na patce tři terčíky, které jsou snad podkladem pro emailové vložky, podobně tomu mohlo být i u terčíků na patce spony z Vyškova.

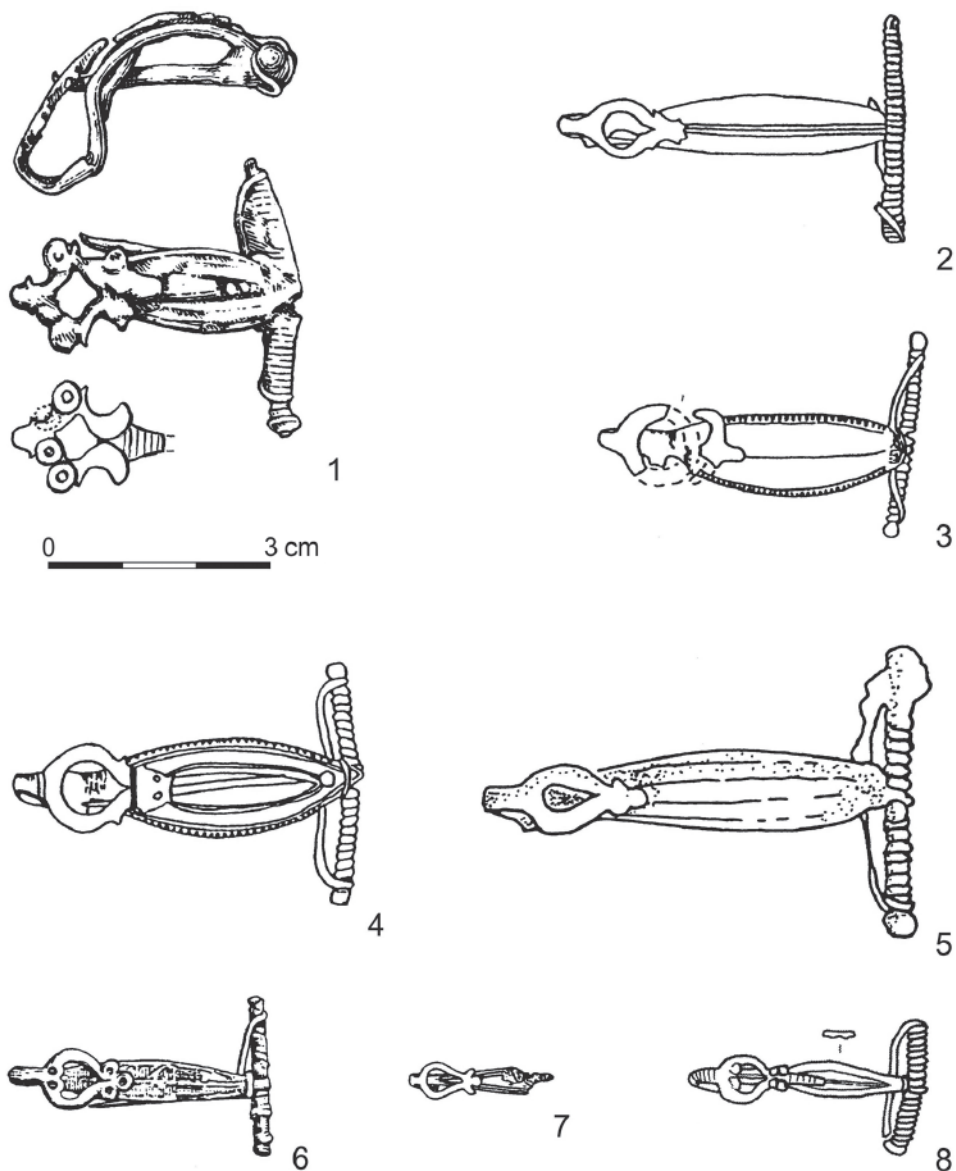
Spona z Neufeldu ukazuje i na širší výskyt kowalowických spon, jiné dvě spony z oblasti Burgenlandu pocházejí ze Šoproně (MARTON 1933/1934, 146, tab. XXXIX: 2) a z Loretta (JEREM 1996, 105, Abb. 10: 4). Další dvě obdobné spony s prolamovaným lučíkem jsou známy z Dürrnbergu, hr. 42/1 (PAULI 1978, 75, Taf. 40: 2) a z Heuneburgu, kde ji G. Mansfeld (1973, 114, Taf. 11/93) přiřadil ke skupině spon F4y, s tím, že náleží vrstvě Ia, datované do stupně HD3 (MANSFELD 1973, 72, Tab. 25). G. Mansfeld (1973, 254, Fundliste 279) uvedl spony tohoto typu tehdy především z Francie (5 ks), z Bádenska-Württemberska (2 ks) a po jedné z Bavorska a Slovinska. Co se týče datování, zdá se, že západoevropské exempláře náležejí stupni HD3, východní pak spíše již do stupně LT-A. Tomuto mladšímu datování by nasvědčovalo i jejich samostřílové vinutí zakončené knoflíky, které se uvádí za charakteristické pro časnou fázi stupně LT-A (JEREM 1996, 106).

Nejnověji se tímto typem spon s páskovým lučíkem podrobně zabývala B. Teržan (2009) při příležitosti zveřejnění obdobných slovinských nálezů. Konstatovala, že paralely k těmto časně laténským sponám, které datuje do stupně LT-A, se nacházejí v Burgenlandu a dále pak severně v dolním Sasku, Slezsku a Pomořansku. Na německém území jsou označovány jako „Altmärkische Fibeln“ a na polském území jako spony typu Kowalowice. Více než po patnácti letech od práce H. Parzinger (1993, 524, Abb. 10) podala B. Teržan také novou mapu rozšíření všech variant spon s páskovým lučíkem, přičemž konstatovala, že nálezy jejich typu III se vyskytují především v oblasti Slezska (TERŽAN 2009, 91). To dokládají i provedené soupisy kowalowických spon (WOŽNIAK 1995, 209 – pouze pro polské území; LORENTZTEN 1992/1993, 95–96, Karte 4), přičemž Z. Woźniak k tomuto typu přiřadil větší počet nálezů. Nyní k nim lze připojit i vyškovský exemplář, územně propojující jejich výskyt ve Slezsku a v Burgenlandu.

K otázce třídění stupně LT-A na Moravě

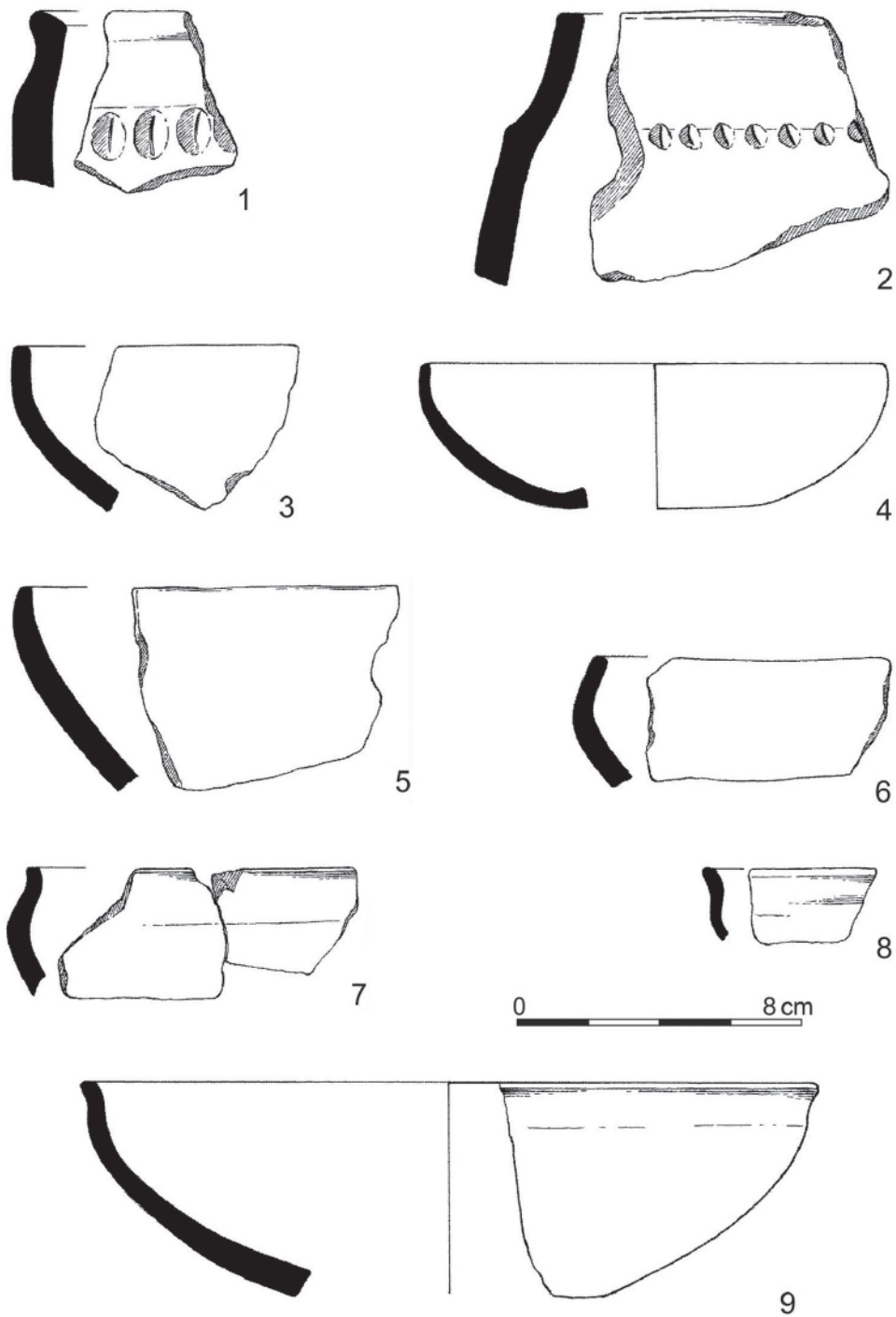
Je zjevné, že vyškovské sídliště mělo v rámci časného halštatu delší časový vývoj, sledovatelný přinejmenším ve dvou archeologicky postižitelných fázích. Jde o další lokalitu, na které lze pozorovat rozdělení moravského materiálu stupně LT-A do dvou fází, jak jsem na to upozornil již dříve (ČIŽMÁŘ 2004, 452).

Zatímco mladší fáze LT-A2 je na Moravě zastoupena početnými sídlišti s kolkovanou keramikou, ke starší fázi LT-A1 lze dosud přiřadit pouze několik objektů, které by si ovšem zasloužily bližší zpracování. Především jde o objekt č. 5, odkrytý v roce 1950 při systematickém výzkumu hradiska v katastru obce Hradisko, okr. Kroměříž (SPURNÝ 1954). Obsahoval grafitové hrnce, mísy s vlešťovanou výzdobou na vnitřním povrchu, část kolkované mísy a především chronologicky výraznou železnou lopatkovitou jehlicí. Další objekty se smíšeným keramickým materiálem, obsahující pohromadě vlešťovanou a kolkovanou keramiku, lze

Obr. 3. Spony kowalowického typu. 1 – Vyškov (s měřítkem); 2–4 – Domaniewice; 5 – Bobrowice; 6 – Ulesie; 7 – Dederstedt; 8 – Loretto (bez měřítka). 1 – kresba A. Krechlerová, 2–8 – podle LORENTZTEN 1992/1993.

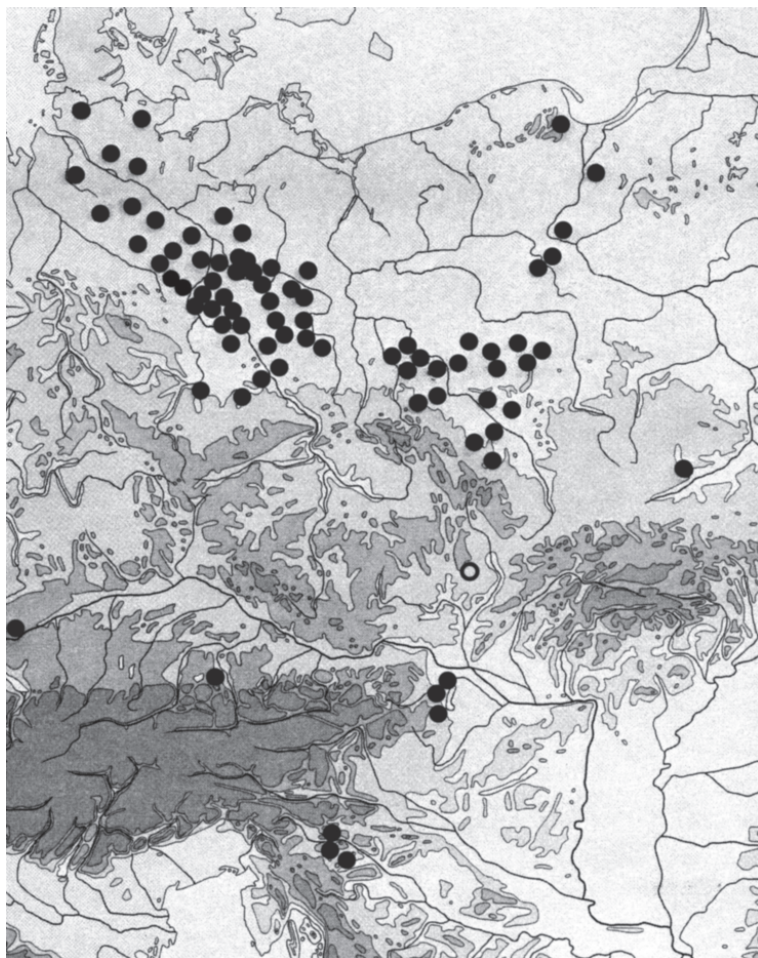
uvést z Prosiměřic, okr. Znojmo (PERNIČKA 1969) a z Mušova, okr. Břeclav (výzkum 1993–1994, nepublikováno), odkud pochází mimo jiné i nález bronzové spony se samostřílovým vinutím s vnitřní tětivou a knoflíkovitým zakončením

Obr. 4. Vyškov. Objekt 513. Výběr keramického materiálu. Kresba A. Krechlerová.

a patkou zakončenou ptačí hlavičkou, která není obrácena k lučičku, jak je běžné, nýbrž dopředu.

Rozlišení stupňů LT-A1 a LT-A2 bylo provedeno již na řadě okolních území a pravděpodobně bude možno toto roztřídění průkazně doložit i na Moravě. Schéma vývoje časně laténského stupně LT-A, navazujícího na stupeň HD3, by pak zde bylo zřejmě následující: první fáze LT-A1 (Parzingerova fáze 9) by byla zastoupena sídlištními celky ještě s pozdně halštatskou keramikou a prvními typickými laténskými nálezy (Hradisko, Mušov, Prosiměřice) a končilo by v něm definitivně i pohřbívání na velkých žárových pohřebištích lužických i podunajských popelnicových polí (Moravičany, Podolí). Do mladší fáze LT-A2 (Parzingerova fáze 10) by měla náležet z území Moravy početně známá sídliště s kolkovanou

Obr. 5. Rozšíření kowalowických a příbuzných spon (podle TERŽAN 2009).
Vyškovský nálezy je označen prázdným kroužkem.

keramikou, již bez příměsi halštatských prvků (např. Brno-Horní Heršpice, Ježkovice-Černov, Šakvice); hroby jsou dosud bohužel známy pouze sporadicky. Některá sídlště, mimo jiné i z Vyškova, měla však nepochybně delší časový vývoj po celý průběh stupně LT-A.

Literatura

- ČIŽMÁŘ, M. 2004: Příspěvek k poznání pozdní doby halštatské na Moravě. In: Měřinský, Z. – Kazdová, E. – Šabatová, K. (eds.), *K počtĕ Vladimíru Podborskému*. Brno, 447–467.
- GEDL, M. 1995: Południowo-zachodnie peryferie zasięgu kultury pomorskiej. In: *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych – razem czy osobno?* Warszawa, 189–200.
- JEREM, E. 1996: Zur Ethnogenese der Ostkelten – Späthallstatt- und frühlatènezeitliche Gräberfelder zwischen Traisental und Donauknie. In: *Die Kelten in den Alpen und an der Donau*. Budapest – Wien, 91–110.
- LORENTZTEN, A. 1992/1993: Fibelformen der älteren vorrömischen Eisenzeit nördlich und südlich der Mittelgebirge, *Offa* 49–50, 57–126.
- MANSFELD, G. 1973: *Die Fibeln der Heuneburg 1950–1970*. Berlin.
- MARTON, 1933/1934: A korai La Tène sirok leletanyaga, *Dolgozatok* 9–10, 93–165.
- PARZINGER, H. 1993: Zum Ende der westlichen Lausitzer Kultur – Kulturverhältnisse zwischen Elbe und Warthe während des 5. vorchristlichen Jahrhunderts, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 74, 503–528.
- PAULI, L. 1978: *Der Dürrnberg bei Hallein III*. München.
- PERNIČKA, R. M. 1969: Die Forschungen in Prosiměřice (Kreis Znojmo) in den Jahren 1956 und 1957 – Fundbericht, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university* E 14, 125–179.
- SPURNÝ, V. 1954: Laténská keramika z Hradiska u Kroměřiže, *Archeologické rozhledy* VI, 599–603.
- TERŽAN, B. 2009: Eine latèneartige Fremdform im hallstättischen Vače. In: *Keltske študije II. Studies in Celtic Archaeology, Protohistoire Européenne* 11, 85–99.
- WOŽNIAK, Z. 1995: Kultura pomorska a kultura lateńska. In: *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych – razem czy osobno?* Warszawa, 201–212.

DER ERSTE FUND EINER FRÜHLATÈNEZEITLICHEN FIBEL DES TYPUS KOWALOWICE IN MÄHREN

In den Jahren 1999–2007 erfolgte in Vyškov die Rettungsgrabung einer frühlatènezeitlichen Siedlung. Aus Objekt 513 dieser Fundstelle stammt u.a. eine Eisenfibel, die zu einem auf unserem Gebiet bisher nur einzeln vorkommenden Typ gehört. Die Fibel kann eindeutig der Gruppe von Fibeln des Typs Kowalowice aus der Stufe LT-A zugeordnet werden (WOŽNIAK 1995, 202, 209, Abb. 2; 4: g), die hauptsächlich im westlichen Bereich der Pommerschen Kultur und im südlichen Bereich der Jastorfer Kultur verbreitet ist. Fibeln dieses Typs gehören zusammen mit den mittel- und norddeutschen „Altmärkischen“ Fibeln zu der breiten Gruppe von Fibeln mit Bandbügel, der in der letzten Zeit mit einem detaillierten Verzeichnis eine größere Aufmerksamkeit entgegengebracht wurde (LORENTZTEN 1992/1993, 95–96, Karte 4). Die Fibeln des Typs Kowalowice ordnete A. Lorentzten mit ihren charakteristischen typologischen Merkmalen, die auch auf der Fibel aus Vyškov zu beobachten sind (1992/93, 68, Taf. 8), seinem Grundtyp III zu. Besonders der durchbrochene, verzierte Fuß des Typs F 4 (LORENTZTEN 1992/93, 65, Abb. 3) in Form einer stilisierten Palmette kommt bei zahlreichen Analogien aus dem deutschen und auch polnischen Gebiet vor

(Bobrowice, Domaniowice, Dederstedt, Lawa, Ulesie, Wymysłowo). Der durchbrochene Fuß wird von einem gestreckten, gerillten Rippchen abgeschlossen, das zur Bügelmitte hin über seine ganze Länge fest anliegt; das gleiche Element kommt bei der Fibel des Typs Kowalowice mit durchbrochenem Bügel aus Neufeld an der Leitha im Burgenland vor (JEREM 1996, 101, Abb. 7: 1). Diese Fibel weisen am Fuß drei Scheibchen auf, die wohl die Unterlage zu einer Emailleinlage bildeten, was in ähnlicher Weise auch für die Scheibchen am Fuß der Fibel aus Vyškov zutrifft. Die Fibel aus Neufeld zeugt von einer größeren Verbreitung der Fibeln des Typs Kowalowice, weitere zwei Fibeln aus dem Burgenland stammen aus Sopron (MARTON 1933/1934, 146, Taf. XXXIX: 2) und aus Loretto (JEREM 1996, 105, Abb. 10: 4). Ferner sind zwei ähnliche Fibeln mit durchbrochenem Bügel aus Dürrnberg, Grab 42/1 (PAULI 1978, 75, Taf. 40: 2) und aus Heuneburg bekannt, die von G. Mansfeld (1973, 114, Taf. 11/93) der zur Schicht Ia zählenden und in die Stufe HD3 datierten Gruppe F4y zugeordnet wurden (MANSFELD 1973, 72, Tab. 25). G. Mansfeld (1973, 254, Fundliste 279) führte damals Fibeln dieses Typs vor allem aus Frankreich (5 Stück), Baden-Württemberg (2 Stück) und je 1 Exemplar aus Bayern und Slowenien auf. Was die Datierung betrifft, scheint es, dass westeuropäische Exemplare der Stufe HD3 angehören, die östlichen dann eher schon der Stufe LT-A. Diese jüngere Datierung wird durch ihre armbrustartige, mit Knöpfen abgeschlossene Windung gestützt, die für die Frühphase der Stufe LT-A charakteristisch ist (JEREM 1996, 106).

In der letzten Zeit beschäftigte sich B. TERŽAN (2009) anlässlich der Publikation ähnlicher slowenischer Funde detaillierter mit diesem Fibeltyp mit Bandbügel. Sie stellte fest, dass im Burgenland und weiter nördlich in Niedersachsen, Schlesien und Pommern Parallelen zu diesen von ihr in die Stufe LT-A datierten frühlatènezeitlichen Fibeln vorkommen. Auch legte sie eine neue Verbreitungskarte aller Varianten von Fibeln mit Bandbügel nach H. Parzinger (1993, 524, Abb. 10) mit der Feststellung vor, dass ihr Typ III vor allem in Schlesien in Erscheinung trat (TERŽAN 2009, 91). Diesem Typ lässt sich jetzt auch das Exemplar aus Vyškov hinzufügen, das die Fibeln des Typs Kowalowice aus Schlesien und dem Burgenland territorial miteinander verbindet.

In der Siedlung von Vyškov ist – worauf bereits früher von mir aufmerksam gemacht wurde (ČIŽMÁŘ 2004, 452) – die Gliederung des mährischen Materials der Stufe LT-A in zwei Phasen zu beobachten. In die ältere Phase LT-A1 (nach Parzinger Phase 9) sind in Mähren bisher nur ein paar Objekte aus Hradisko (Bez. Kroměříž), Prosiměřice (Bez. Znojmo) und Mušov (Bez. Břeclav) einzuordnen, die eine detailliertere Bearbeitung verdienen, ferner auch die letzten Bestattungsbelege auf den großen Brandnekropolen der Lausitzer und donauländischen Urnenfelder (Moravičany, Podolí). Zur jüngeren Phase LT-A2 (nach Parzinger Phase 10) dürften dann die in Mähren in größerer Menge bekannten Siedlungen mit gestempelter Keramik zählen, bereits ohne Beimischung hallstattzeitlicher Elemente (z.B. Brno-Horní Heršpice, Ježkovice-Černov, Šakvice); Gräber sind leider bisher nur sporadisch bekannt. Einige Siedlungen, u.a. auch jene in Vyškov, entwickelten sich ohne Zweifel während der ganzen Stufe LT-A.

Abb. 1. Vyškov. Grundriss und Schnitt durch Objekt 513. Zeichnung A. Krechlerová.

Abb. 2. Vyškov. Ansicht des Objekts 513. Foto B. Mikulková.

Abb. 3. Fibeln des Typs Kowalowice. 1 – Vyškov (mit Maßstab); 2–4 – Domaniowice; 5 – Bobrowice; 6 – Ulesie; 7 – Dederstedt; 8 – Loretto (ohne Maßstab). 1 – Zeichnung A. Krechlerová, 2–8 – nach LORENTZTEN 1992/1993.

Abb. 4. Vyškov. Objekt 513. Auswahl des Keramikmaterials. Zeichnung A. Krechlerová.

Abb. 5. Verbreitung der Fibeln des Typs Kowalowice und verwandter Fibeltypen (nach TERŽAN 2009). Der Fund aus Vyškov als leerer Kreis gekennzeichnet.

Doc. PhDr. Miloš Čížmář, CSc.

Ústav archeologické památkové péče Brno, v.v.i.

Kaloudova 30

614 00 Brno

cizmar@uapp.cz

